

ראש השנה חלק ג'

סימנים ותשליך – התרגשות רצינית

זכרונות של טבילת תפוח בדבש ושל אמירת 'תשליך' ליד מקור מים, מעוררים בנו חמימות וציפייה. אבל האמת היא, שחוויות אלו אינן רגשיות בלבד; כפי שנלמד, חדורה בהן משמעות רבה. בשיעור זה, השלישי בשיעורי "מורשה" על ראש השנה, נחקור את הקשר בין מנהגים אלו לבין ראש השנה, מתוך התמקדות בסיבות השונות שלהם ובמה שניתן להפיק מהם.

שיעור זה יתייחס לשאלות הבאות:

- מדוע אנו אוכלים בראש השנה מאכלים סמליים הידועים כ"סימנים"? האין אלו אמונות טפלות?
- מה מבקשים אנו להשיג על ידי אכילת הסימנים?
- מהו מנהג ה'תשליך'? על מי אנו "עובדים" כאשר אנו "משליכים" את חטאינו?
- מדוע עדיף לקיים את מנהג התשליך במקום שיש בו דגים?

מבנה השיעור:

חלק ראשון:

הסימנים בליל ראש השנה

פרק א. מקור המנהג

פרק ב. משמעות הסימנים

(א) להתחיל את השנה ברגל ימין

(ב) לעורר מודעות

פרק ג. המנהג לאכול תפוח בדבש

(א) קבלת תורה

(ב) מקור הברכה מן התורה

חלק שני:

מנהג ה"תשליך"

פרק א. השלכת העוונות

פרק ב. הזכרת עקדת יצחק

פרק ג. מקום שיש בו דגים

חלק ראשון: הסימנים בליל ראש השנה

בלילה הראשון של ראש השנה נהוג לאכול מאכלים המסמלים את תקוותנו שהשנה הבאה תתברך בכל הברכות. נחקור את מקורו של מנהג זה, המופיע בתלמוד, ונחשוף את המשמעות העומדת מאחוריו.

פרק א. מקור המנהג

1. תלמוד בבלי, כריתות ו. – אוכלים מאכלים מסוימים בראש השנה כ"סימנים טובים" לשנה הבאה.

אמר אבוי, עכשיו שאמרת שסימן הוא דבר [משמעותי], יהיה אדם רגיל לאכול בראש השנה קרא, ורוביא, כרתי וסילקא ותמרים....

אמר אבוי השתא דאמרת סימנא מילתא היא היא רגיל איניש למיכל ריש שתא קרא ורוביא כרתי סילקא ותמרי...

2. אבודרהם, סדר תפילות ראש השנה – התפתח מנהג לאכול את המאכלים וללוותם בבקשה לשנה טובה.

ובתשובת הגאונים כתוב וכן מנהג כל החכמים שמקריבין לפניהן בראש השנה טנא שיש בו דלועין ופול המצרי, כרישין ושלקות ותמרים, ומניחין ידיהן על כל אחד מהן ומוציאין משמותם סימן טוב ואומרים על דלעת קרא יקרע גזר דיננו. ועל הפול רוביא ירבו זכיותנו ועל הכרתי יכרתו שונאינו. ועל התרדים סילקא יסלקו עונותינו. ועל התמרים יתמו עונותינו. ומוסיפין עוד רמון ואומרים עליו נרבה זכיות כרמון. ויש אומרה בלשון יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי ... ויש נוהגין לאכול ראש כבש ודגים ומיני מתיקה ע"ש והיית לראש ולא לזנב. ודגים לפרות ולרבות כדגים ... וה"ר מרוטנברג היה רגיל לאכול ראש איל זכר לאילו של יצחק:

רבים ממנהגים אלו עדיין נהוגים היום וניתן למצוא אותם במחזורים. היהדות אינה מאמינה בסמלים או מנהגים הנובעים מאמונות טפלות. למעשה, מעשים כאלה אסורים. מהי, אם כן, מטרת אכילתם של מאכלים סמליים וליווי האכילה בבקשה לשנה טובה מלאה ברכה?

פרק ב. משמעות הסימנים

(א) להתחיל את השנה ברגל ימין:

1. משנה ברורה תקפגה – העניין אינו מתבטא רק בסימנים שאוכלים; כל ההתנהגות שלנו צריכה להיות סימן טוב לשנה המתחדשת.

והנה כל אלו הענינים עושין הכל לסימן טוב, ולכן פשיטא שיזהר מאד שלא יכעוס בימים האלו מלבד גודל האיסור, כדי שיהיה לסימן טוב, רק יהיה שמח לבו ובטוח בד' עם התשובה ומעשים טובים.

(ב) לעורר מודעות:

1. הרב מנחם מאירי, חיבור התשובה, עמ' 265-266 – מטרתם של הסימנים היא למקד אותנו במשמעות היום גם במהלך הארוחה.

ועל צד הגדיל התעוררות לזכור השם בכל רגע ולשוות יראתו על פניהם לבלתי יחטאו היתה הכונה לשום בשולחן קרא, רוביא, כרתי, סלקא, תמרי, על צד מה שאמרו במסכת כריתות ובמסכת הוריות "השתא דאמרת סימנא מילתא היא ליחזי איניש בריש שתא..."

על צד שלא יטעו, באמרו סימנא מילתא היא, שיהיה זה דרך נחש, חלילה לרבותינו מרשע, היתה ההסכמה לקרות עליהם דברים יורו על סליחה והערה על התשובה, ואמרו מילתא היא, רוצה בו שהערות התשובה גם מבלי קביעת תפלה רק דרך סימן ותורת עראי הם יעזרו על הכונה, ומפני זה צוו לראותם בעת האוכל, להעיר שעם היותם נמשכים אל הנאת הגוף לא ימשכו רק כפי הצורך ולא ישלחו אימת המשפט מעל פניהם, והוא שהם קוראים עליהם דברים יורו על זה, יאמרו על הקרא, יקראו זכויותינו, וברוביא ירבו זכויותינו, ובכרתי יכרתו שונאינו ... וכן יאמרו על הסלקא יסתלקו עונותינו, ועל התמרי יתמו חטאתנו, והכונה בזה כמו שבארנו מצד שהשבע משכח כונת היום ותקנו שיראה אותם האוכל ויזכור הדברים עליהם ויהיה הסימן שהוא מחזק התעוררותו.

כיצד מתאימה הבקשה כי יכרתו אויבינו לרעיון של ראש השנה? לדבריו של הרב מנחם מאירי, היא אכן אינה מתאימה!

2. שם - האויבים שאותם אנו מבקשים "לכרות" הם עברותינו.

הכונה בהכרתת השונאים, ר"ל על הדעות הכוזבות והכונות המחטיאות כי הם השונאים והמשניאים שנאה אמתית, לא שנתפלל עתה על אבדן האויבים, כי די לנו בהתפלגנו על הצלת נפשותינו.

פרק ג. המנהג לאכול תפוח בדבש

המסורת של אכילת תפוחים טבולים בדבש בראש השנה הפכה כמעט לסמל אוניברסלי, ולמעדן חגיגי האהוב על ילדים ומבוגרים כאחד.

דבש הוא בחירה טבעית בבקשה לכך שתתחדש עלינו שנה מתוקה. אך האדם המתבונן אינו יכול שלא לתהות: מה מיוחד כל כך בתפוח?

(א) קבלת תורה:

1. שיר השירים; תלמוד בבלי, שבת פה. – עם ישראל משול לעץ תפוח.

כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמודתי וישבתי ופריו מתוק לחכי:

אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח – לומר לך: מה תפוח זה פריו קודם לעליו, אף ישראל – הקדימו נעשה לנשמע.

עם ישראל משול לעץ תפוחים משום קבלתו את התורה ללא תנאי. כשם ש"הגיוני" כי עלה התפוח יצמח בטרם יתחילו הפירות לבלב, כך "הגיוני" כי עם ישראל יבין את המצוות בטרם יתחייב לקיים אותן. ה' משבח את עם ישראל בכך שהוא ממשיל אותם לעץ תפוח, מתוך הכרה לאהבתנו הגדולה לתורתו. לכן, התפוח מסמל את מערכת היחסים המיוחדת שלנו עם הקב"ה.

(ב) מקור הברכה מן התורה:

התפוח מסמל גם אירוע משמעותי המופיע בתורה. יעקב אבינו, שאביו חשב אותו לעשיו, אחיו התאום, קיבל ברכות מיוחדות מיצחק אביו. באחת מן הברכות, רומז יצחק לריחו של שדה תפוחים. בראש השנה, אנו מבקשים לזכות לברכה זו.

1. בראשית כז: כז; תלמוד בבלי, תענית כט: - יצחק ברח את יעקב שריחו יהיה כריח שדה תפוחים.

ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה בני כריח שדה אשר ברכו ה':
אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת [בנו של רב שמואל בן שילת] משמיה דרב [בשמו של רב]: כריח שדה של תפוחים.

2. רבי משה איסרליש, "דרכי משה", אורח חיים תקפג:ג – אכילת תפוחים בראש השנה רומזת לברכתו של יצחק.

כתב במהרי"ל [מנהגים הל' ר"ה סימנים וז], ... וזוהי שלוקחין תפוח כדי לרמוז על שדה תפוחים הידוע הנרמז במקרא [בראשית כז:כז] ראה ריח בני כריח שדה עכ"ל מהרי"ל.

3. הגאון מווילנא, ביאור הגר"א, אורח חיים תפג:ג – אנו מבקשים להתברך, כפי שהתברך יעקב מפיו של יצחק בראש השנה.

ע"ש "ופריו מתוק לחכי" וכמו שנאמר "כריח שדה" ומתרגמים שדה תפוחים והיה בראש השנה כידוע.

ע"ש ופריו מתוק לחכי וכמ"ש כריח שדה מתרגמיהן חקל תפוחים והיה בר"ה כידוע:

4. הרב מרדכי קורנפלד, Apples and Honey, dafyomi.shemayisrael.co.il – התפוח מבטא את טהרת המהות שלנו.

כתוב בתלמוד (סנהדרין לז): "אומר רבי זירא אמר מהכא וירח את ריח בגדיו, אל תיקרי [אל תקרא] בגדיו אלא בוגדיו". אפילו "ילדיו הבוגדים" של יעקב, המרדניים, הדיפו ריח מתוק כשדה תפוחים. אמירה זו מתקשרת לחזרה בתשובה. אף אם עבר היהודי עברות נוראות, תמיד תשובתו קרובה.

כאשר הריח יצחק את ריח שדה התפוחים, הבין כי ילדיו של יעקב אומנם ראויים לברכה. הוא ראה בריח המתוק של התפוחים סימן כי אף כאשר ישקעו בני יעקב בחטא, קיימת בהם היכולת להיחלץ ממנו במהירות. אהבת ה' הייתה כל כך טבועה ביעקב עד שהעביר אהבה זו לבניו כתכונה מולדת. ריח שדה התפוחים מסמל את היכולת הזו לאהוב את ה' ולחזור אליו מכל מרחק שהוא.

כמו כן, באמצעות טבילת התפוח בדבש בליל ראש השנה, אנו מזכירים לעצמנו כי קיים בנו "ריח שדה התפוחים", לא משנה כמה נחטא. נוכל לגאול את עצמנו במהרה אם אך נעורר את געגועינו הפנימיים לה'. אי אז נהיה ראויים לברכות שמים!

נקודות לסיכום החלק הראשון:

- ☞ התלמוד מזכיר את המנהג של הבאת מאכלים סמליים לשולחן בראש השנה כ'סימן טוב'. לאחר מכן, בתקופת הגאונים, החל המנהג של אמירת "יהי רצון" על מאכלים אלו. זאת ע"י שימוש בשמותיהם כסימן לברכות שונות, ובתפילה לברכות אלו מן השמים.
- ☞ מאכלים סמליים אלו הם דרך להתחיל את השנה ברגל ימין ומטרתם למקד את תשומת לבנו למשמעותו של יום הדין אפילו במהלך הארוחה.
- ☞ המנהג הספציפי של אכילת תפוח בדבש בראש השנה, מזכיר גם את קבלת התורה בהר סיני ואת הברכה שנתן יצחק ליעקב בראש השנה.

חלק שני: מנהג התשליך

בשעות אחר הצהריים ביום הראשון של ראש השנה נהוג ללכת למקור מים (רצוי שיהיו בו דגים) ולומר את תפילת "תשליך".

פרק א. השלכת העוונות

תפילת תשליך פותחת בשלושת הפסוקים האחרונים של ספר מיכה. מתוך פסוקים אלו אנו לומדים כי משמעותו של המנהג היא להשליך את עבירותינו.

1. **מיכה ז: יט עם מצודות דוד – אנו מבקשים מה' להתעלם מחטאינו כאילו השלכנו אותם במצולות ים.**

ישוב ירחמנו יכבש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם:
ותשליך וגו' - ר"ל לא תזכור לענוש עליהם כאלו השלכתם בעומק הים שאינם נראים:

2. **תפילת תשליך, מחזור לראש השנה: מיכה ז: יח-כ – תשליך מסמל את תקוותנו כי ה' יתעלם מעוונותינו.**

מי אל פְּמוֹךְ נוֹשֵׂא עוֹן וְעוֹבֵר עַל פְּשָׁע לְשֹׂאֲרֵית נַחְלָתוֹ לֹא הִחְזִיק לְעַד אֲפֹ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב וְרַחֲמֵנוּ יִקְבֹּשׁ עוֹנוֹתֵינוּ:
וְתִשְׁלִיךְ בַּמַּצְלוֹת יָם כָּל חַטֹּאתֵינוּ: תִּתֵּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם מִימֵי קֶדֶם:

כאשר אנו מבקשים מה' להתעלם מעוונותינו איננו רק מבקשים התייחסות מיוחדת. התשליך אומר מי אנחנו וכיצד אנו מתייחסים לעובדה כי אנו חוטאים.

3. **הרב אשר חיים לויין, יום כיפור, שיעור המשתלה, Torah.org – אלו סוגי עבירות ניתן 'להשליך' בתשליך?**

חטאיהם של היהודים הם, בעצם, חיזוניים למהותם. רשעות אינה טבועה בעומקו של היהודי; כאשר הוא טועה, טעותיו אינן אלא מעידות קטנות שניתן לתקן בקלות. ניתן למחות את עוונותינו. ניתן להשליך אותן משום שהן זרות לנו.

4. **הרב דוד אורלובסקי, The Secret of Tashlich, www.ohr.edu – תשליך מראה כי אנו רואים את עוונותינו כחיזוניות לאופיינו הפנימי.**

לפני מספר שנים, שהיתי בראש השנה בישיבה שבה לימדתי ויצאנו לחפש "תשליך". הלכנו בעקבות המקומיים לפארק שבו היה ארגון מתכת צהוב גדול. נאמר לנו כי בתוכו ישנה באר. רוקנתי את כיסיי והתחלתי לומר את הפסוקים כאשר ניגש אלי אחד מתלמידיי. למרבה הצער, הוא מעולם לא ראה תשליך. "הרב, מה בדיוק אנחנו עושים כאן?" הוא שאל בתמימות. "משליכים את עוונותינו למים", השבתי. הוא הביט בי בחוסר אמון. "אתה צוחק נכון? זאת אומרת, הם לא יחזרו חזרה מן הארגז?" דבריו גרמו לי לעצור ולחשוב, ויחד בהינו בארגז.

אני חושב שכאשר יש נהר ממש, קל יותר לדמיין כי אתה משליך את עוונותיך למים. אך האם זה באמת הגיוני יותר? כיצד נוכל סתם לזרוק את החטאים? האם לא מוטל עלינו לחזור בתשובה? האם איננו מחויבים להחליט להשתנות, להיות אנשים טובים יותר? האם פירוש הדבר כי כבר אינני מחויב ללכת לבית הכנסת ולשמוע את החזן?

כשנכנס האדם לתקופת הימים הנוראים, קל מאוד לחוש תחושה חזקה של ייאוש. מרב הסיכויים שלא תשתנה ותהפוך לאדם המושלם במשך עשרת הימים הקרובים. יש שיבטאו זאת במונחים של מילטון – "בכל מקרה אֶשְׁרֶף, אז כדאי שאינה קצת בטרם אלך". כל עוד אנשים תופסים את עצמם כרעים, אין סיכוי שהם ישתנו. אך אם נראה את עוונותינו כדבר חיזוני לנו, משהו שאינו אנחנו, אלא משא נורא שאנו סוחבים במהלך חייו, נוכל לחשוב על דרכים להיפטר ממנו. נוכל לתקן את הרע שעשינו, לשבור הרגלים בלתי בריאים ולהתמקד באופן שבו נוכל להפוך לאדם שאנו באמת.

אני מאמין כי זהו סודו של התשליך. בלילה הראשון של ראש השנה איננו אומרים סתם: "שתהיה שנה טובה ומתוקה", אנו טועמים שנה מתוקה. אנו אוכלים חלה ותפוח מתוק נוטף דבש. אנו מבקשים חוויה חושית של מתיקות שתסייע לנו להתמקד. כמו כן, ביום הראשון של ראש השנה אנו מבצעים את הפעולות של השלכת עוונותינו.

עלינו להבין כי חטאינו אינם אנחנו, אלא משא שאנו נושאים על גבנו. ונמאס לנו מהם. וכשם שאנו משליכים סימבולית את חטאינו, נוכל להשליך אותן במציאות – אם רק נרצה.

פרק ב. הזכרת עקדת יצחק

"תשליך" מהווה דרך נוספת להתרכז בעקדת יצחק ולקבל השראה מנחישותם והקרבתם העצמית של אבותינו הגדולים.

1. מדרש תנחומא, פרשת וירא כב – אפילו נהר שוצף לא מנע את אברהם מקיום צו העקדה.

הלך ונעשה לפניהם נהר גדול, מיד ירד אברהם לתוך המים והגיעו עד ברכיו, אמר לנעריו בואו אחרי ירדו אחריו, כיון שהגיעו עד חצי הנהר הגיעו המים עד צוארו, באותה שעה תלה אברהם עינו לשמים אמר לפניו רבש"ע... ועכשיו באו מים עד נפש. אם אני או יצחק בני טובע מי יקים מאמרך, על מי יתיחד שמך, א"ל הקב"ה, חיך שעל ידך יתיחד שמי בעולם... ויבש הנהר ועמדו ביבשה.

2. רבי משה איסרליש, "דרכי משה", אורח חיים תפגב – אנו מתפללים כי ה' ירחם עלינו בראש השנה כפי שריחם על אברהם בדרכו לעקדת יצחק.

כתב מהרי"ל [מנהגים הל' ר"ה ס' ט] שנוהגים לילך אל הנהר ולומר "תשוב תרחמנו" וגו' משום דאיתא במדרש [תנחומא וירא כב] זכר לעקדה שעבר אברהם במים עד צוארו ואמר "הושיעה ה' כי באו מים עד נפש" עכ"ל.

פרק ג. מקום שיש בו דגים

יש עדיפות לקיום מנהג התשליך במקור מים שהדגים מצויים בו. הדגים מופיעים כסימן ברכה כבר בתנ"ך.

1. בראשית מה:טז עם פירוש רש"י – יעקב ברך את בניו של יוסף שירבו כדגים.

המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויִקְרָא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק ויִדְגוּ לָרֵב בקרב הארץ: רש"י: כדגים הללו שפָּרְיָם ורְבָיָם ואין עין [הרע] שולטת בהם:

2. רבי משה איסרליש, "דרכי משה", אורח חיים תפגב – הדגים הם סימן ברכה עבורנו.

וכ"ה במנהגים [מהר"א טירנא, ר"ה ד"ה ושי"צ] אלא שהוסיף שרואין דגים חיים ואפשר שהוא לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים.

נוכחותם של דגים תוכל גם לעורר אותנו לעסוק בתשובה.

3. הרב אברהם יצחק שפרלינג, "טעמי המנהגים" תשכד – מטרתו של מסר הדגים היא לעורר אותנו לחזור בתשובה.

וצריך שיהיה בו דגים, לזכור שבני אדם משולים לדגים שנאחזים במצודה פתאום, כך בני אדם נאחזים במצודות המות והדין, ומתוך כך יהרהר יותר בתשובה (מהר"ם יפה)

נקודות לסיכום החלק השני:

- ☞ מנהג התשליך המתקיים בסמוך למאגר מים הוא מעשה סמלי של השלכת עוונותינו. יש כאן אמירה כלפי ה' שאנו במהותנו טובים, ושעוונותינו הם תוספות חיצוניות בלבד.
- ☞ "תשליך" הוא מנהג נוסף של ראש השנה המזכיר את עקדת יצחק.
- ☞ העדיפות למים שיש בהם דגים מבטאת את תקוותנו לשנה מבורכת, ותוכל לעורר אותנו לתשובה.

סיכום השיעור:

מדוע אנו אוכלים מאכלים סמליים, המכונים "סימנים"? האין אלו אמונות טפלות?

איננו אוכלים מאכלים אלו משום אמונות טפלות. אנו מוגישים מאכלים סמליים אלה במהלך הארוחה כדי למקד את תשומת הלב במשמעותו של היום, אף כאשר איננו עוסקים בתפילה או בלימוד.

מה מבקשים אנו להשיג על ידי אכילת הסימנים?

אנו רואים בסימנים כלי עזר להתחיל את השנה ברגל ימין עם מחשבות חיוביות ותקוות גבוהות.

מהו מנהג ה'תשליך'? על מי אנו "עובדים" כאשר אנו "משליכים" את חטאינו?

מובן מאליו שאיננו סבורים כי השינוי מתבצע בקלות כמו השלכת פירור לחם למים. אף על פי כן, המעשה הסמלי הזה משמש אמירה שאנו רואים את העוונות כקליפה חיצונית למי שאנו באמת, כאילו הם פירורים בכיסינו בלבד.

"תשליך" מתייחס גם לעקדת יצחק; אנו מתפללים לה' כי יראה כלפינו רחמים בראש השנה כשם שהראה לאברהם בדרכו לעקדה כשהמים הפריעו לו בדרכו.

מדוע עדיף לקיים את מנהג התשליך במקום שיש בו דגים?

קיום המנהג במקום שבו מצויים דגים מבטא את רצוננו לקחת חלק בברכותיהם של אבותינו – לפרות ולרבות כדגים. הדגים גם יכולים לעורר אותנו לשוב בתשובה, כאשר אנו חושבים על היותם בסכנת לכידה ברשת, וחוששים כי אנו ניתפס ב"רשת הדין", וניענש על חטאינו.